

Фабрикування науки

На нещодавній конференції Асоціації студій національностей (Association for the Study of the Nationalities), проведеної у Нью-Йорку в Колумбійському університеті 12–14 квітня, була секція, присвячена науці у постсоветському просторі. І там знову довелося говорити про стан української гуманістики – звісно, далеко не відрадний. В обговоренні один канадський колега запитав: чи впливають якось на ситуацію такі-от виступи й писання на цю тему? Мусив дати йому також не зовсім відрадну відповідь. Загалом на публіку, на громадську думку, може, і впливають, але не надто помітно: громадськість (і тепер, і завжди) заклопотана іншим. На молодші та середні кадри науковців – напевно так, і це налаштовує оптимістично. На істеблшмент, мабуть, не впливає ніяк, у кожному разі не на чиновників-гуманитарів. Але дарма, нам своє робить, і скоріше чи пізніше зрушення будуть.

Проблем, про які вже говорено й надалі треба говорити – чимало, всі вони системні і глибинні й віддзеркалюють викривлення суспільства та різних іще не зреформованих інституцій. Це передусім корупція, хабарництво і навіть вимагання в освіті, зокрема вищій. Це поширеність наукової нечесності, зокрема плагіату. Не останньою чергою це системне порушення стандартів якості. Воно стосується інституцій (сумнівних новоспечених «університетів» і «академії»), просування в чинах у системі Академії наук (про що раніше вже писала «Критика») і самих учених звань. Мусимо тепер писати про ці негаразди у зв'язку з новим доволі цікавим казусом: нещодавнім захистом у Львівському університеті докторської дисертації пана Петра Іванишина. Цей випадок і той стиль мислення, що його він оприявнює, варті певної контекстуалізації, зокрема літературознавчої.

Феномен ідеологічної, «партійної», «викривальної» критики не новий в українській літературі: у минулому столітті він мав низку іпостасей, передусім у советській системі, але також (хоч і в набагато меншому масштабі) і в націоналістичному дискурсі. Характерним для советського варіанту було змішування стилів, де оця «викривальність» не обмежувалася лише до певних жанрів і авторів (зокрема штатних борців із «західними фальсифікаціями»), але й надихала всіх критиків і велике число (хоч і не всіх) літературознавців. Як видно, наприклад, із різних вправ навколо питання «соціалістичного гуманізму» (про що мені йшлося у минулому числі «Критики»), бувало таке, що майже цілий Інститут літератури, сливе хором, заходжувався виспівувати пеани на задану тему. Ідеологія, одне слово, мала свої прерогативи і своїх партторгів – і її основним завданням було суцільно уніфікувати думку, не допускати ні відхилень, ні скепсису.

У не- й анти-советському дискурсі (що подекуди збігався з націоналістичним, а подекуди – ні) ситуація

була дещо відмінною: хоча контексти, де це відбувалося (скажімо, у міжвоєнній Польщі, потім на еміграції) були кращі або гірші (але напевно не тоталітарні), науку та партійну критику здебільшого не змішували – хоч ідеології не бракувало. Публіцистика Дмитра Донцова – найбільш «викривальна» і голубельна у тому таборі – ніколи не претендувала на науковість і тяжіла радше до рапсодійного стилю письма; дещо стриманіша й нюансованіша (зокрема у пізнішому періоді) критика Євгена Маланюка також на це не претендувала. Самі ж науковці по тій стороні барикад, чи то зі світовими іменами, як Дмитро Чижевський чи Юрій Шевельов, чи політично зангажованіші й менш масштабні,

Оноре Дом'є. Літографія з альбому «Вчителі та школярі», 1845–1846 (Музей Гамера при Каліфорнійському університеті, Лос-Анджелес)

як Степан Смаль-Стоцький, Леонід Білецький або Володимир Янів (імен тут багато, й узагальнення дещо хисткі) в принципі не плутали науку з інвективною; хоча виїмки бували, переважно це залишалось прикметою советського стилю.

Все ускладнилося після незалежності, коли не стало Советського Союзу й усього його апарату, легітимності, сили залякування тощо, але точно лишився його дистилат – совок, його, умовно кажучи, інтелектуальні навички й інерція ідеології, тобто не формально-концепційна надбудова, але підспудні визначальні її прикмети: антиінтелектуалізм, авторитарність, демагогія тощо, а найважливіше, глибока (власне, самодурська) переконаність, що все можна провадити далі по-старому, народ усе прийме за добру монету. Мовляв, альтернативного способу мислення немає, тобто не повинно бути (хіба що трохи муляти нові гасла відкритості до зовнішнього світу, та ще люди, які вже вільно приїжджали звідам), а те, що «за бугром», – далеке, і нічого воно не вдіє. Але тепер треба, не знаючи жодної мови, крім двох «вітчизняних», якось розібратися у цілій навалі нових імен і понять – адже доктори й академіки нібито мусять щось про все те знати. А його так багато. І все воно, донедавна невідоме і заборонене, тепер раптом являється (щоправда, здебільшого в російських перекладах)

en masse і водночас: модернізм і постмодернізм, структуралізм і постструктуралізм, і герменевтика, і фемінізм, а ще й постколоніалізм укупі з деконструктивізмом та екзистенціалізмом, і Фройд із різними його продовженнями й запереченнями... І все це, створюване там десятиліттями, тут треба якось нашвидкоруч збагнути й перетравити. І дати відсіч. Принаймні, вдати засвоєння й обізнаність, показати, що ми теж люди й не пасемо задніх. Так постає суспільне замовлення на «національно-екзистенціальний» підхід до нашої культури взагалі й до літературознавства зокрема.

Про конкретику цього підходу та його речника можна довідатися з умічених тут матеріалів. Однак не зайве пунктирно описати загальний контур цього явища. Знаменує воно, як наголошують подані тут відгуки,

стенціальнізму і тої ж герменевтики – але вже без усяких «національних», а насправді криптосовєтських доважків і перекручень) і ради цього заплющують очі й на його пересмикування ідей та пустомельство, й на елементарне нерозуміння літературознавчої та філософської справи. А заклик до поновного ідеологізування науки взагалі не турбує: навпаки, як можна без ідеології? Певно, спонсорам з інституту й катедри все це – й ідеологія, й бутафорія – видається наукою. Сумно...

І все це врешті-решт марний клопіт, бо наукове значення такого докторату приблизно таке саме, як мистецьке значення вокальних вправ співучого ректора: це спів для малої та доволі провінційної естради; на світовій сцені його не помітно, він віртуальний. А от шкода, якої він завдає українській науці, продовжуючи її неповноцінність, гальмуючи процес її евентуального відновлення – це вже речі реальні й варті нашої уваги.

Григорій Грабович

Захист докторської дисертації Петра Іванишина «Національний сенс екзистенціальності в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко (діяльність української літературної герменевтики)» відбувся 22 лютого 2007 року на засіданні спеціалізованої вченої ради у Львівському національному університеті ім. І. Франка. Спостерігачі твердять, що його супроводжували численні процедурні порушення. Книжка «Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти)» (Дрогобич, 2005), що її автор подав як «основну монографію» за дисертацією, насправді переважно є збіркою раніше друкованих статей, а її зміст не відповідає спеціальності, за якою відбувся захист (10.01.01 – українська література): у тих статтях ідеться про теорію, а не про історію літератури. Негативні відгуки фахових філософів Сергія Кримського та Сергія Пролєєва, що надійшли на автореферат дисертації, на захисті було зачитано із неприпустимим для його процедури коментарями; відгуки професорів Тараса Кознарського (Торонто) і Йоханана Петровського-Штерна (Чикаго) взагалі відхилено під тим приводом, що їхні наукові ступені буцімто не визнані в Україні. Не відповідає вимогам ВАК доданий перелік авторових публікацій, присвячених нібито темі дисертації: не кажучи вже про те, що деякі з них не мають до неї стосунку, порушено постанову Президії ВАК №1-02/2 від 09.02.2000, що забороняє вносити до такого списку дві чи більше тотожні за науковим змістом статті.

Редакції «Критики» відомо про лист до ВАКУ, спричинений тривогою через «деморалізаційний вплив, що його може мати для наукового середовища» захист цієї дисертації, – його підписали академіки Іван Дзюба та Ярослав Яцків, професори Григорій Грабович, Ярослав Грицак, Тамара Гундорова, Марія Зубрицька, відомий літературознавець Михайлина Коцюбинська. Це та інші звернення здебільшого у процесі захисту не враховано, тому ми подаємо деякі з них до громадського відома.

Критика